

MORLACI KAO EKONOMSKO DRUGO U DJELIMA ALBERTA FORTISA I IVANA LOVRIĆA

THE MORLACCHI AS AN ECONOMIC OTHER IN THE WORKS OF ALBERTO FORTIS AND IVAN LOVRIĆ

Anja GRGURINOVIĆ

Dobojska 36

10 000 Zagreb

anjagrur@gmail.com

Primljeno / Received: 14. 4. 2018.

Prihvaćeno / Accepted: 17. 12. 2018.

Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper

UDK / UDC: 39(497.58Dalmacija)“17”(091)

314(497.58Dalmacija)“17”

Sažetak

Cilj rada jest ponuditi nove perspektive u analizi morlakizma kao diskursa unutar metodoloških i teorijskih odrednica historijske imagoogije, na primjeru dva poznata prosvjetiteljska izvora: Putu po Dalmaciji (1774.) Alberta Fortisa te Bilježkama o Putu po Dalmaciji i Životu Stanislava Sočivice (1776.) Ivana Lovrića. Iako je historijska imagologija otvorila nove perspektive pri izučavanju Vlaha/Morlaka unutar historiografije, velik dio imagoloških radova nije uključivao ekonomski pogled na morlakizam, već se ponajviše fokusirao na koncepte poput civilizacije, barbarstva i »plemenitog divljaštva«, bez kritičkog propitivanja tih koncepata. Glavni je fokus ovog rada stoga analiza morlakizma kao diskursa uz poseban naglasak na fiziokratizam kao ekonomsku doktrinu čiji se utjecaj može vidjeti u tekstovima Fortisa i Lovrića. Morlaci su kao ekonomsko Drugo na razini teksta analizirani kroz topose ekonomske iracionalnosti i zaostalosti te kroz dodatnu analizu slike priobalnog stanovništva Dalmacije. Ova se kompleksna slika o Morlacima kao ekonomskog Drugog zatim pozicionira unutar intertekstualnih odnosa: između tekstova Fortisa i Lovrića, poznatog teksta Tableau Economicque François Quesnaya te tekstova poznatih dalmatinskih fiziokrata. Posljednja razina analize pokazuje način na koji se morlakizam uklapa u političko-ekonomski kontekst mletačke Dalmacije, uz fokus na strukturne promjene i pojedine ekonomske mjere koje je provodio mletački i dalmatinski patricijat.

Ključne riječi: morlakizam, fiziokratizam, historijska imagologija, A. Fortis, I. Lovrić, analiza diskursa

Keywords: Morlacchism, physiocracy, historical imagology, A. Fortis, I. Lovric, discourse analysis

1. UVOD

Izučavanje diskursa i stvaranja predodžbi o određenim skupinama u određenim povijesnim razdobljima zadnjih desetljeća postaje predmet zanimanja sve većeg broja povjesničara. Unutar toga, pogotovo zanimanje izaziva izučavanje morlakističkog diskursa, između ostalog i zbog dostupnosti interesantnog korpusa izvora koji čine izvrstan temelj za takav tip analize na primjeru Morlaka. Iako postoji već zavidan broj radova koji se bave morlakističkim diskursom, ono što karakterizira njihov dobar dio jest interpretacija tog diskursa primarno kroz dihotomiju »civilizacije« spram »barbarstva« ili pak analiza slike o Morlacima kroz romantičarski koncept »plemenitog divljaka«. Ono što takvim radovima nedostaje jest veća kritičnost spram društveno-ekonomskog konteksta u kojemu se morlakizam kao diskurs stvarao te samim time i veća kritičnost prema korištenju spomenutih pojmova i koncepata. Iako nam takvi radovi pružaju iznimno korisne uvide u problematiku morlakizma, oni nam tako istovremeno daju poticaj za nove interpretacije i za analizu onih aspekata morlakizma kao diskursa koji su dosada možda bili zanemareni.

U fokusu ovoga rada tako će biti analiza morlakističkog diskursa u dva poznata prosvjetiteljska izvora – *Putu po Dalmaciji* (1774.) Alberta Fortisa i *Bilješkama o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i Životu Stanislava Sočivice* (1776.) Ivana Lovrića, ali u drugačijem svjetlu i uz drugačiji interpretativni naglasak. S obzirom na to da se upravo sredinom i krajem 18. stoljeća sve jače širi i razvija ekonomska doktrina kojom su se nastojale opisati ekonomske promjene toga doba, a koju su brojni intelektualci zastupali upravo u Dalmaciji, stvaranje predodžbi o Morlacima u navedenim prosvjetiteljskim izvorima promatrat će se tako kroz prizmu te doktrine – kroz prizmu fiziokratizma – te će se istražiti u kolikoj su mjeri Morlaci u navedenim izvorima prikazani kao *ekonomsko Drugo*. Cilj je ove interpretacije ponuditi kritički pogled na stvaranje predodžbi o Morlacima sredinom i krajem 18. stoljeća te osvijetliti ekonomski aspekt tog konteksta kao značajan čimbenik u stvaranju tih predodžbi. Ako u obzir uzmemo i trend prisutan u hrvatskoj historiografiji od devedesetih godina nadalje da se ekonomski aspekt povijesti uvelike zanemaruje, odvaja od društvenog totaliteta ili pak svodi na nabranje partikularnih ekonomskih mjera i reformi, ovakav fokus nudi jedan zanimljiv pogled, tim više zanimljiv jer će pokušati osvijetliti važnost ekonomske domene kako u imagološkoj analizi, tako i u historijskom istraživanju općenito. Nadalje, budući da je djelo Ivana Lovrića, prema njegovim vlastitim riječima, nastalo kao odgovor i pokušaj »činjeničnog« ispravljanja Fortisovih opisa Dalmacije i tamošnjeg stanovništva, pri čemu se na prvi pogled odaje dojam pozicije koja bi bila suprotna Fortisovoj, nastojat će se pokazati zauzima li Lovrić doista drugačiju poziciju od Fortisa ili pak oba autora sudjeluju u stvaranju istog diskursa i konstruiranju iste slike o Morlacima.

Budući da je temi rada pristupljeno kroz teorijsko-metodološki aparat historijske imagologije, struktura rada prati metodološku podjelu imagologije na tri razine analize povijesnog izvora i teksta. Prvi dio rada tako se bavi analizom na razini teksta – analizom onih tropa/imagema unutar izvora koji svjedoče o ekonomskoj »drugosti« Morlaka, odnosno onih tropa/imagema koji se dotiču ekonomskih odnosa u najširem smislu. Tu će se pažnja obratiti na opisivanje morlačkog načina života i njihove ekonomske djelatnosti kroz dva tropa/imagema: ekonomsku iracionalnost i zaostalost. Uz navedene imageme, prikazat će se i slika o priobalnom stanovništvu Dalmacije koju u svom djelu gradi Fortis, u svrhu usporedbe sa slikom o Morlacima. Drugi će dio rada prikazati analizu na razini intertekstualnih odnosa, tj. pokušat će ispitati koliko se predodžbe Fortisa i Lovrića o Morlacima kao ekonomskom Drugom podudaraju s osnovnim načelima fiziokratizma kao ekonomske doktrine. Uz to, nastojat će se pokazati koliku su ulogu imale institucije poput dalmatinskih gospodarskih društava i općenito tekstovi ekonomske provenijencije u diseminaciji morlakizma kao diskursa. Posljednji dio rada obuhvaća i posljednju razinu imagološke analize – analizu društvenopovijesnog konteksta morlakizma kroz prikaz općeg političko-ekonomskog stanja mletačke Dalmacije sredinom i krajem 18. stoljeća. Kroz navedene tri razine imagološke analize pokušat će se dati jedna cjelovita slika o stvaranju predodžbi o Morlacima kao ekonomskom Drugom od strane pripadnika prosvjetiteljske elite te osvijetliti utjecaj političkog i ekonomskog konteksta i odnosa moći u mletačkoj Dalmaciji na stvaranje tih predodžbi i morlakističkog diskursa općenito.

2. ANALIZA TEKSTA

2.1. Imagem ekonomske iracionalnosti

Prvi imagem kojim će se analizirati Morlaci kao ekonomsko Drugo u tekstovima Fortisa i Lovrića jest onaj ekonomske iracionalnosti, a on se temelji na nekoliko osobina Morlaka koje autori eksplicitno ili implicitno ocjenjuju ili karakteriziraju kao iracionalne. Oni tako naglašavaju kako su Morlaci pretjerano gostoljubivi, što zapravo pozitivno vrednuju, ali kako su ujedno i vrlo rasipni te samim time iracionalni i neekonomični. S druge se strane njihova ekonomska iracionalnost ogleđa i u pretjeranoj štedljivosti te naivnosti, bezazlenosti, lijenosti, vrlo čvrstoj povezanosti uz tradiciju i običaje te iracionalnom odnosu prema privredi.

Fortis tako u *Putu po Dalmaciji* na samom početku poglavlja o moralnim osobinama Morlaka naglašava kako oni postupaju naivno, što se ponekad pretvori u bezazlenost i glupost, i to ne samo u svakidaš-

njim situacijama već i u ugovorima¹. Pritom naglašava kako je »Morlak posve različito moralan čovjek od nas«², suprotstavljajući s jedne strane moralnu iskvarenost i veću snalažljivost »kulturnih« naroda u svakidašnjim situacijama, ali i ekonomskim pitanjima (»naivnost« u ugovorima), a s druge strane naivnost i bezazlenost Morlaka. Lovrić u svojim *Bilješkama* ipak gradi nešto drugačiju sliku ističući kako Morlaci nemaju drugačiji moralni profil od »kulturnih« naroda već kako je »moral kod Morlaka isti kao i kod svih naroda svijeta. Ne čine drugima ono, što se njima ne sviđa, a ako im tko učini kakovu nemilu stvar, vraćaju šilo za ognjilo onomu, tko ju je učinio.«³ Iako se morlački ugovori katkada izrode u »suvišnu dobrodušnost« i sami Morlaci često znaju nadmudriti i one najprepredenije.⁴

Na bezazlenost i naivnost nadovezuje se pretjerana rasipnost i gostoljubivost. Fortis upravo te morlačke osobine povezuje s njihovim odnosom prema privredi, ističući kako »Morlaci nimalo ne drže do domaćeg gospodarstva« te da su »u toj pojedinosti slični Hotentotima, jer za tjedan dana raspu ono što bi im moralo biti dovoljno za nekoliko mjeseci, samo ako se pruži prilika za veselje«⁵. S druge strane, Morlaci se nakon pretjeranog trošenja potpuno iracionalno kažnjavaju. Primjer kojim Fortis to ilustrira jest običaj Morlaka da ne nosi novu kapu na glavi kako ju ne bi pretjerano istrošio ili kada pak zbog kašnjenja pri plaćanju duga na kraju plati dvostruko više nego što bi trebao.⁶ Po pitanju privrede, Fortis se čudi što Morlaci toliko troše crljenac, češnjak i ljutiku, a što njime ne sade svoja široka i rodna polja, već su ih prisiljeni uvoziti od raznih trgovaca za velike svote novca te izražava paternalistički stav prema Morlacima navodeći kako bi prisiljavanje Morlaka na sađenje pojedinih biljaka prikladnih za njihovo podneblje bio čin »spasonosne prisile« odnosno »očinskog milosrđa.«⁷

Lovrić se također referira na iracionalnu rasipnost i štedljivost navodeći kako su Morlaci i u »najjednostavnijim stvarima rođeni rasipnici«⁸ te kako je njihova hvalevrijedna gostoljubivost zbog rasipnosti postala pravi porok. Drugu krajnost pak predstavlja njihov odnos prema štednji, jer, kako navodi Lovrić, Morlaci ovisno o godišnjem dobu s jedne strane toliko jedu i pretjeruju u hrani da im gotovo pucaju trbusi, dok do početka žetve trpe tako što štede na jelu,⁹ a ako koji Morlak pak shvati korist štednje, drugi ga ismijavaju.¹⁰ Po pitanjima privrede, odnosno zemljoradnje, Lovrić navodi kako su Morlaci u tom pogledu nemarni jer su bili izloženi brojnim ratovima te se zemljoradnji nisu u potpunosti niti mogli posvetiti. I on karakterizira iracionalnom praksu dobavljanja velike količine pojedinih biljaka, primjerice češnjaka, od stranaca te praksu iracionalnog sađenja pojedinih biljaka, ali navodi kako je za mijenjanje takvih praksi potrebno savladati lijenost Morlaka u zemljoradnji.¹¹

I Fortis i Lovrić, dakle, konstruiraju sličnu predodžbu o ekonomskoj iracionalnosti Morlaka te Morlake svakako percipiraju kao Drugo. Između njihovih slika, međutim, ipak postoje razlike. Kod Fortisa je esencijalizam i sentimentalizam puno jače izražen. On u svojim opisima zapravo iskazuje ambivalentan osjećaj spram osobina kao što su rasipnost i gostoprimstvo – s jedne strane vrlo sentimentalno govori o ganuću koje je osjetio kada bi ga čak i najsiromašniji Morlaci ugostili, dajući mu ono malo hrane što imaju, dok s druge strane o toj rasipnosti govori u kontekstu ekonomske iracionalnosti.¹² Fortisu je, dakle, rasipnost i naivnost stvar morlačkog karaktera. Morlak je drugačiji od pripadnika »kulturnih naroda«, on je vođen svojim porivima i osjećajima, a ne razumom, iako je sposoban za učenje novih

¹ Alberto FORTIS, *Put po Dalmaciji*, prev. Mate Maras, prir. Josip Bratulić (Split: Marjan tisak, 2004), 39.

² Isto.

³ Ivan LOVRIĆ, *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i Život Stanislava Sočivice*, prev. Mihovil Kombol (Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, 1948), 85.

⁴ Isto.

⁵ A. FORTIS, *Put po Dalmaciji*, 40.

⁶ Isto, 40-41.

⁷ Isto, 54.

⁸ Isto, 75-76.

⁹ A. FORTIS, *Put po Dalmaciji*, 78.

¹⁰ Isto, 81.

¹¹ A. FORTIS, *Put po Dalmaciji*, 77.

¹² Kako navodi Nino Raspudić, u Fortisovim opisima Morlaka i njihovog načina života, oni s jedne strane predstavljaju romantične i idealizirane stanovnike »Arkadije«, a s druge strane prljavo, rasipno i neekonomično stanovništvo. Nino RASPUDIĆ, *Jadranski (polu)orijentalizam: prikazi Hrvata u talijanskoj književnosti* (Zagreb: Naklada Jurčić, 2010), 106.

stvari.¹³ Fortis tako jasno gradi dihotomiju u kojoj su s jedne strane (ekonomski) racionalni pripadnici »kulturnih« naroda, koji Morlake mogu podučiti novim metodama, a s druge strane zaneseni, osjećajni i iracionalni Morlaci, koji su za to učenje prijemčivi. Takvu sliku možemo povezati s uvriježenom prosvjetiteljskom dihotomijom civilizacija-barbarstvo, čiji zrcalni ekonomski odraz vidimo u predodžbi o morlačkoj iracionalnosti.

Lovrić, s druge strane, u svojim opisima nastoji biti trezveniji i »racionalniji« te Morlake ipak ne promatra kroz sentimentalnu prizmu plemenitog divljaka. I on spominje rasipnost i probleme s privredom, ali ih ipak pripisuje morlačkoj nezainteresiranosti za zemljoradnju te s okolnostima njihova života – zaostalosti zbog velikog utjecaja tradicije te s izloženošću čestim ratovima. Morlaci Lovriću jesu Drugo, ali ipak ne predstavljaju toliko egzotičnu »drugost« da bi se toliko radikalno razlikovali od pripadnika »kulturnih naroda.« Ovu razliku u predodžbama Morlaka kod Fortisa i Lovrića možemo pripisati njihovim različitim autorskim pozicijama budući da je Lovrić bio mladi student, neetabliran u znanstvenim i učenim krugovima te rođeni Dalmatinac, pripadnik kulturne i ekonomske periferije, dok je Fortis bio poznati i etablirani znanstvenik i pripadnik kulturno-ekonomskog centra.

2.2. Imagem ekonomske zaostalosti

Imagem ekonomske zaostalosti zapravo se proteže kroz opise svih morlačkih ekonomskih djelatnosti i kod Lovrića i kod Fortisa. Ono što je zanimljivo jest da se najviše spominje u kontekstu poljoprivrede, poljoprivrednih alata i općenito načina na koji Morlaci obrađuju svoja polja, dakle u vezi sa svim onim elementima koji su važni unutar fiziokratizma kao ekonomske doktrine. Isto tako, često ih se vezuje uz prakse i običaje drevnih naroda, čime se posebno želi istaknuti njihova zaostalost.

U poglavlju o prirodnim darovima i vještinama Morlaka, Fortis tako jedan poveći paragraf posvećuje upravo morlačkoj zemljoradnji, govoreći o tome kako Morlaci imaju vrlo oskudno znanje u zemljoradnji i uzgoju stoke¹⁴, dakle čak i u svojoj temeljnoj djelatnosti. Fortis tu zaostalost pripisuje izuzetnoj osobini Morlaka da se drže starinskih običaja te nedostatku pokušaja da im se pokaže korisnost novih metoda. Iako i Lovrić i Fortis probleme u morlačkoj poljoprivredi pripisuju njihovoj čvrstoj vezanosti uz tradiciju i običaje, Fortis ipak više naglašava »izuzetnu osobinu« Morlaka da se pridržavaju starinskih običaja¹⁵, tek donekle problematizirajući kontekst u kojemu Morlaci žive (spominjanje male brige koja se dosad pridavala da se Morlake nauči naprednijim metodama).

Lovrić pak naglašava kako Morlaci ne žele učiti kako se obrađuje zemlja zbog vrlo čvrstog pridržavanja običaja, jer to nisu radili njihovi preci, ali ponovno napominje kako Morlaci nisu sami za to krivi već brojni ratovi kojima su bili izloženi i koji su ih prisiljavali da zanemare zemljoradnju.¹⁶ Tako piše kako Morlaci »radi oduševljenja za oružje gledaju na obrađivanje zemlje kao na neku nisku stvar, kojoj je sva vrijednost u tom, što se bez nje ne može.«¹⁷ Premda ih je priroda obdarila mnogim plodnim poljima i bogatstvima, oni nemaju vrtove i ne znaju se koristiti darovima prirode te ih i u ovom pogledu Lovrić uspoređuje s drevnim Slavenima.¹⁸ Uz to što veći naglasak stavlja na kontekst morlačkog života, Lovrić isto tako daje puno eksplicitnije fiziokratske komentare kada se osvrće na morlačku poljoprivredu te joj posvećuje zasebno poglavlje i puno veću pažnju. On tako zagovara i potrebu o neotuđivosti privatnog vlasništva, što je jedna od temeljnih i najznačajnijih postavki fiziokratizma. Međutim, ono što je posebno zanimljivo jest njegovo opširno obrazlaganje problema vlasničkih odnosa koji bi doskočili morlačkoj poljoprivrednoj zaostalosti. Lovrić tako kaže kako rješenje problema poljoprivrede ne vidi u

¹³ Nino Raspudić naglašava upravo taj aspekt Fortisove slike o Morlacima: njegov Morlak ima nepromjenjivu prirodu koja u potpunosti određuje njegovo ponašanje, a ona se ogleda u onom »divljem«, »strastvenom« i »barbarskom«. N. RASPUDIĆ, *Jadranski (polu)orijentalizam*, 105

¹⁴ A. FORTIS, *Put po Dalmaciji*, 43.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Isto, 142.

¹⁷ A. FORTIS, *Put po Dalmaciji*, 140.

¹⁸ Isto, 141.

tome da se Morlake stavi u kolonatski odnos, budući da takav tip imovinsko-pravnog uređenja ne stimulira gospodare zemlje da potaknu kolone na rad. Upravo privatno vlasništvo Lovrić vidi kao onaj tip imovinsko-pravnog uređenja kojim bi zemljoposjedi mogli »procvasti.«¹⁹ Lovrić ovdje daje vrlo izravan fiziokratski komentar, iskazujući nužnost takvog tipa vlasništva, što je jedna od glavnih postavki fiziokratizma. Dok on time u svojem pisanju o Morlacima eksplicitno zagovara fiziokratske mjere, Fortis takve mjere ipak zagovara ne kada piše o Morlacima, već u svojim komentarima o »običnom« priobalnom stanovništvu Dalmacije.

Ono što je interesantno jest ponovno Fortisovo pribjegavanje sentimentalnim opisima Morlaka, pogotovo kada je u pitanju njihov pastirski život, gdje opet iskazuje određenu ambivalentnost prema njihovom načinu života. To je primjerice posebno vidljivo kada govori o posuđu i pokućstvu Morlaka, koje je nastalo prema potrebama »ratarata i pastira koji su malo napredovali u svojim zanimanjima.«²⁰ Osim što ovime Fortis cjelokupni morlački način života povezuje s pastirstvom, pri čemu i kritizira metode pastirstva i ratarstva koje Morlaci prakticiraju, s druge strane on izrazito sentimentalno piše o »nevinosti i prirodnoj slobodi pastirskih stoljeća« koji se još uvijek »održavaju u Morlačkoj ili su barem ostali njihovi vrlo veliki tragovi u mjestima koja su podalje od naših naselja.«²¹ Fortis, dakle, izražava prilično ambivalentan stav spram morlačkog načina života i njihove privrede, jer on kao fiziokrat vidi ono što je zaostalo i što bi se moglo popraviti, ali istovremeno idealizira pastoralni život Morlaka što se ogleda upravo u njegovu opisu materijalnih uvjeta njihova života.

Nadalje, i Fortis i Lovrić o poljoprivrednim alatima i praksama Morlaka pričaju u kontekstu njihove zastarjelosti, pa čak i »drevnosti«. Fortis tako kaže kako njihova stoka trpi hladnoću i glad dok njihovo ratarsko oruđe izgleda kao da je prvi put izumljeno te da je »toliko različito od naših koliko bi to bile druge naprave iz doba Triptolema od ovih što se rabe u današnje doba.«²² Lovrić pak kaže kako se njihovo oruđe uvelike razlikuje od talijanskog, a da se u ponekom selu nađu plugovi »koji su još nezgrapniji od sadašnjih.«²³ Spominjući te plugove, i on gradi poveznicu s drevnim vremenima pitajući se tko je te plugove upotrebljavao u prošlosti: »Jesu li to bili Rimljani? Jesu li to bili Ugri? Ili možda sami Morlaci?«²⁴ I Fortis i Lovrić dakle na vrlo sličan način opisuju zaostalo morlačko poljoprivredno oruđe te konstruiraju imagem njihove ekonomske zaostalosti.

Iako se topos ekonomske iracionalnosti čvrsto isprepliće s toposom ekonomske zaostalosti unutar diskursa kojeg grade Fortis i Lovrić, ipak se može primijetiti kako je tematiziranje ekonomske zaostalosti najviše vezano uz komentare o metodama morlačke poljoprivrede i njihovim poljoprivrednim oruđima, u skladu s fiziokratskom orijentacijom obojice autora. I u analizi ovoga imagama moguće je vidjeti razlike između dvojice autora. Lovrić ponovno iskazuje veću osjetljivost na kontekst života Morlaka te ne promatra Morlake u tolikoj mjeri kao inherentno iracionalna bića, dok im Fortis više pristupa esencijalistički. Isto tako, Lovrić u svom pisanju o Morlacima daje vrlo eksplicitne fiziokratske komentare i predlaže vrlo konkretne fiziokratske mjere, dok Fortis takve komentare daje isključivo kada piše o priobalnom stanovništvu Dalmacije, o čemu će više riječi biti kasnije. To nam daje naslutiti da Fortis svoje fiziokratske komentare (koji su izrazito oštri) čuva za aktere onog društveno-političkog uređenja koje je u sklopu fiziokratizma predstavljalo jednu od najvećih prepreka razvoju odnosa i uvjeta slobodnog tržišta i privatnog vlasništva te kako priobalno stanovništvo Dalmacije nema taj »luksuz« da ga se promatra kroz prizmu egzotizma i plemenitog barbarstva, što uvjetuje i različite slike koje Fortis gradi o Morlacima i o priobalnom stanovništvu.²⁵

¹⁹ Isto, 145.

²⁰ Isto, 54.

²¹ Isto, 46.

²² A. FORTIS, *Put po Dalmaciji*, 43.

²³ I. LOVRIĆ, *Bilješke*, 139.

²⁴ Isto, 139.

²⁵ Raspudić navodi upravo taj aspekt Fortisove slike o Morlacima – Morlaci su ipak dovoljno egzotični da im se »sve može oprostiti«. N. RASPUDIĆ, *Jadranski (polu)orijentalizam*, 108.

2.3. Opisi priobalnog stanovništva Dalmacije

Tematiziranje ekonomske »drugosti« priobalnog stanovništva Dalmacije zatječemo samo u Fortisovu djelu jer velik dio njegovog putopisa čine opisi priobalnih gradova i sela Dalmacije. Lovrić se, osim opisivanja običaja Morlaka, posvetio isključio znanstvenim opisima okolice Sinja, uz poneki komentar o privredi tih krajeva. On, međutim, u ekonomskom kontekstu ne komentira nemorlačko stanovništvo dalmatinskih gradova i sela, već svoje fiziokratske komentare ograničava samo na opise Morlaka, kao što je već spomenuto. Bez obzira na to, bitno je usporediti Fortisovu heteropredodžbu morlačkog stanovništva sa slikom stanovništva priobalnog dijela Dalmacije, posebice kad je riječ o ekonomskim odnosima, te pokušati zaključiti u kojim se aspektima i zašto te slike međusobno razlikuju.

Prvi eksplicitan Fortisov komentar nemorlačkog stanovništva Dalmacije odnosi se na opise sela Zlosela na šibenskom području te se u cijelosti razlikuje od predodžbi o Morlacima. Fortis tako opisuje užasan izgled tog prostora koji je opustošilo surovo stanovništvo čija »glupa zemljoradnja ne zna, štoviše i ne želi dobro uzgajati loze, masline, usjeve«, za razliku od posjeda Fortisova prijatelja koji se ističe svojim »vedrim zelenilom«. ²⁶ Ono što je zanimljivo, Fortis posebno naglašava kako je njegovu prijatelju ostalo pravo raspolaganja nad okolnim šumama, koje se baš zbog toga također ističu zelenilom, iako je to pravo »u toj pokrajini rijetko kada povezano s vlasništvom zemljišta.« ²⁷ Fortis, naime, mnogo oštrije kritizira neznanje i neukost stanovništva jednog priobalnog sela, iako se isti problemi mogu detektirati i kod morlačkog stanovništva i njihove ekonomike te poseban naglasak stavlja i na problem vlasničkih odnosa u Dalmaciji. Štoviše, Fortis naglašava nužnost uvođenja privatnog vlasništva i neotuđivosti zemljišta, što je Lovrić komentirao u svojem opisu Morlaka. Fortis očito priobalno stanovništvo Dalmacije, odnosno uopće sve nemorlačko stanovništvo, promatra kroz drugačiju, mnogo manje sentimentalnu vizuru i njihovu heteropredodžbu ne gradi unutar diskursa o »plemenitom divljaku«. U njegovim očima, priobalno stanovništvo Dalmacije ne odlikuje se nikakvim posebnostima ili egzotičnim obilježjima da bi se moglo pronaći opravdanje za njihovu ekonomsku nazadnost. Drugim riječima, kada heteropredodžbu o dalmatinskom stanovništvu ne gradi u sklopu sentimentalističkog diskursa o »plemenitom divljaku«, Fortis mnogo eksplicitnije nastupa kao fiziokrat i pripadnik elite ekonomskog i kulturnog centra.

Fortis nadalje kritizira Zloselane i zbog njihova iracionalnog izlova ribe. Proglasivši Zloseljanina lijenim, Fortis naglašava kako se on zadovoljava time da živi od dana do dana i da poždere svu ribu što je ulovi na barbarski način te također navodi kako Zloseljani: »Toliko mrze vlastito i tuđe dobro da su u sve pličine u drazi nabacali veliko kamenje, samo da spriječe uvođenje mreža potegača na koje im se spremao gospodar, premda bi od rukovanja tih mrežama mnogi ljudi izvlačili svakidašnju korist.« ²⁸ Ovdje je važno naglasiti kako je Fortis slične, ili čak identične tendencije opisivao i kod morlačkog stanovništva. Međutim, dok je morlačka rasipnost i neumjerenost u jelu i piću rezultat njihova prirodnog stanja, osjećajnosti i zanesenosti, kod Zloseljana to je rezultat nemarnosti, surovosti i barbarstva (ali ne plemenitog). Dok je kod Morlaka njihova zaostalost u privredi i drugim aspektima rezultat njihove čvrste vezanosti uz tradiciju i običaje, kod Zloseljana to je rezultat mržnje prema vlastitu i tuđem dobru. Pritom Fortis svoju kritiku ne usmjerava samo prema Zloseljanim, već naglašava kako su »općenito svi stanovnici uz obalu jednako lijeni i opaki, možda zato što ih štite preblagi zakoni i što su izjednačeni sa svojim gospodarima.« ²⁹

Fortis zatim predlaže i određene mjere kojima bi se Zloseljane priučilo boljim poljoprivrednim i privrednim metodama, pri čemu misli na upotrebu batine, iako bi to sredstvo »slabo pristajalo stanovnicima sredozemne zemlje koji su posve druge čudi i koji bi se umjerenom blagošću vlasti priveli kojoj god stvari na korist njima pojedincima i narodu u cjelini.« ³⁰ Za razliku od Zloseljana koje bi metodama racionalnije poljoprivrede podučavao batinom, Fortis bi Morlake obrazovao i poticao nagradama ili

²⁶ A. FORTIS, *Put po Dalmaciji*, 103.

²⁷ Isto.

²⁸ A. FORTIS, 106.

²⁹ Isto.

³⁰ Isto.

nekim drugim, blažim mjerama, dok za Zloseljane tvrdi da nemaju blagu sredozemnu ćud za koju nije potrebno upotrebljavati batinu, iako žive u mediteranskom podneblju.

Kao što je već spomenuto, Fortis u svojim opisima priobalnog stanovništva eksplicitno komentira vlasničke i zemljišne odnose, što izostaje u opisima Morlaka. Tako pri opisu otoka Murtera i njegovih stanovnika kritizira kmetove koji »misle da su im (gospodarima, op. a.) obavezni davati samo petinu vina što ga uberu i ništa više« što »u smrtnu opasnost dovodi vlasnike zemljišta kada žele uzeti ono malo što im pripada i ostvariti najmanji dio svojih prava.«³¹ O kolonatskom sustavu Fortis pak kaže da »i poljoprivreda trpi posljedice toga opaka sustava koji je potekao u zlosretno doba pošasti ili provala barbarskih plemena, a valjalo bi poželjeti da se bolje uredi u ovom sretnom stoljeću mira i promicanja narodnog dobra.«³² Izgleda da Fortisu, dakle, što se priobalnog stanovništva tiče, najviše smetaju upravo ti kolonatski odnosi, koji su predstavljali jednu od najvećih prepreka uvođenju privatnog vlasništva, slobodne trgovine i fiziokratskih mjera.³³

3. ANALIZA INTERTEKSTUALNIH ODNOSA: FIZIOKRATIZAM I DALMATINSKI FIZIOKRATI

Kako je već prikazano ranije, okosnicu ekonomske »drugosti« Morlaka u tekstovima Fortisa i Lovrića čine dva toposa – o ekonomskoj zaostalosti i iracionalnost – koji ujedno ocrtavaju ekonomske pozicije autora. Kako bi se vidjelo uklapaju li se te ekonomske pozicije u okvire fiziokratske teorije, potrebno je sagledati kakvu točno ulogu Morlaci kao stočari zauzimaju u okvirima fiziokratske teorije te spadaju li stavovi obojice autora u te okvire. Iako je fiziokratska teorija do nekih područja došla kasnije i iako ona varira ovisno o kontekstu, kao ogledni tekst s kojim ćemo komparirati stavove Fortisa i Lovrića uzet ćemo *Tableau Economique* (1758.) François Quesnayja budući da je taj tekst prvi koji je objasnio stavove fiziokrata i budući da on sumira one najosnovnije postavke fiziokratizma. Isto tako, budući da ekonomski stavovi Fortisa i Lovrića u njihovim djelima nisu eksplicitni, već su posredno rekonstruirani na temelju njihova pisanja o Morlacima, o njima i možemo govoriti samo na poprilično općenitoj razini i uz stanovite zadržke.

François Quesnay tako u svom programatskom tekstu na samom početku definira okvire onih privrednih djelatnosti koje proizvode vrijednost i bogatstvo. U te okvire spada cjelokupna agrikultura, obuhvaćajući sve ono iz čega se proizvode sredstva za preživljavanje ljudi i sirovine koje se iz toga mogu izvući. Tu granu čine sva prirodna bogatstva (šume, pašnjaci, vode, livade) iz kojih se zatim izdvajaju žitarice, riba, stoka i sirovine koje prerađuje sterilna/neproizvodna klasa. U kontekstu toga možemo zaključiti kako temeljna privredna djelatnost Morlaka spada u okvire proizvodnih djelatnosti prema fiziokratskoj teoriji, budući da Morlaci ostale društvene klase opskrbljuju mesom i sirovim materijalima.³⁴

Upravo zbog toga Morlaci vrlo često predstavljaju predmet razmatranja fiziokrata, najviše zbog zaostalosti metoda koje su koristili, ne samo pri stočarenju, već i pri uzgoju žitarica. I sam Quesnay, govoreći o kultivaciji zemlje, naglašava kako se zemlja ne smije obrađivati na zaostao način korištenjem volova te kako u pitanju nikako ne smiju biti male i raštrkane čestice zemlje koje omogućavaju samo

³¹ Isto, 109.

³² A. FORTIS, *Put po Dalmaciji*, 109.

³³ Raspudić navodi kako razlika u Fortisovim stavovima prema priobalnom i morlačkom stanovništvu proizlazi iz ribarenja kao aspekta mletačke privrede za koju je Fortis u to vrijeme bio zainteresiran i zadužen od strane mletačkih vlasti. On navodi kako je tadašnja metoda ribarenja priobalnog stanovništva bila u koliziji s onim što je htjela mletačka vlada, a kako su, s druge strane, Morlaci bili »neopterećeni« ribarenjem te zbog toga Fortis prema njima izražava blaže stavove. N. RASPUDIĆ, *Jadranski (polu)orijentalizam*, 109. Iako Fortis doista jest od strane mletačkih vlasti bio upućen u istraživanje i poboljšanje ribarenja u Dalmaciji i iako se on osvrće na taj konkretan aspekt dalmatinske privrede, možemo reći kako je to samo jedan aspekt njegovog ekonomskog pogleda na priobalno stanovništvo Dalmacije. U srži njegovog ekonomskog pogleda kako na priobalno stanovništvo, tako i na Morlake, ipak stoji šira problematika kolonatskih i vlasničkih odnosa, o čemu sam i eksplicitno govori u *Putu po Dalmaciji*.

³⁴ »François Quesnay -Tableau Economique,« prilagođeno za web iz Arthur Eli MONROE, *Early Economic Thought* (Cambridge, 1923). <https://www.marxists.org/reference/subject/economics/quesnay/1759/tableau.htm> .

poljoprivrednu proizvodnju malih razmjera. Kultivacija malih razmjera u kojoj se koriste zaostale metode, prema Quesnayju, ne dovodi do potpunog iskorištavanja potencijala zemlje te samim time ne dovodi do potpunog izvlačenja vrijednosti i bogatstva iz te zemlje. Prema njegovu mišljenju, takva kultivacija govori o siromaštvu i propasti onih naroda koji je prakticiraju.³⁵ Problem sitnih i razasutih čestica zemlje te zaostalih metoda kultiviranja zemlje predstavljali su glavne predmete razmatranja dalmatinskih fiziokrata, ne samo na području »nove stečevine«, već na području čitave Dalmacije.

Nadalje, neotuđivost privatnog vlasništva za fiziokrate predstavlja okosnicu društvenog poretka te božansko pravo. Vlasnici zemlje prvi su »djelitelji« bogatstva, budući da su zemlju kultivirali i unaprijedili.³⁶ Ono što je zanimljivo jest da fiziokrati u svojoj teoriji ne preispituju način na koji su zemljoposjednici došli do zemlje, već naglašavaju kako su oni svoju zemlju dobili »od Boga«, pri čemu se vidi kako se sama aproprijacija zemlje od strane zemljoposjednika ne uzima u obzir, već se pravda pozivanjem na apstraktno božansko pravo. Zbog svega navedenog, u fiziokratskoj teoriji vlasnici se zemlje prepoznaju po tome što dobivaju vrijednost/bogatstvo u obliku rente, a da uopće ne sudjeluju u proizvodnom procesu. Pri tome se tu klasu ne naziva sterilnom, upravo zbog činjenice što ona posjeduje zemlju i što prisvaja višak vrijednosti zemljoradnika.³⁷ Zadaća vlasnika zemlje bila je nastaviti kultivirati, odnosno poticati kultiviranje svoje zemlje, svoje bogatstvo puštati u optjecaj radi općeg dobra, pružati društvu razne usluge, plaćati poreze te se primjereno odnositi prema poljoprivrednim radnicima.³⁸

Iako djela Fortisa i Lovrića nisu djela ekonomske provenijencije te u njima ne možemo naći detaljno elaborirane ekonomske prakse ili ekonomske stavove, upravo u njihovim opisima Morlaka i njihove privrede posredno možemo zaključiti da su i Fortis i Lovrić dijelili fiziokratske stavove. Tako se jasno može vidjeti da se dva toposa koji govore o ekonomskoj »drugosti« Morlaka uklapaju u temeljne okvire fiziokratske teorije. I Fortis i Lovrić kod Morlaka kritiziraju nekoliko glavnih komponentni: zaostalost poljoprivrednih metoda i oruđa, iracionalno postupanje sa zemljom te zemljišne odnose koji su tada bili na snazi. Razlika postoji jedino u tome što Lovrić o negativnostima kolonata i o potrebi privatnog vlasništva govori dok piše o Morlacima, dok se Fortis na to referira dok piše o priobalnom seljačkom stanovništvu. Neovisno o još nekim razlikama između dvojice autora, možemo zaključiti kako obojica dijele stavove koji se uklapaju u opći okvir fiziokratske teorije. O tome svjedoči i činjenica kako se toposi koji su analizom proizašli iz njihovih tekstova uvelike podudaraju s nekoliko glavnih postavki fiziokratizma: osuvremenjavanjem poljoprivredne metode i oruđa, racionalnim iskorištavanjem zemlje, maksimizacijom produktivnosti zemlje te pitanjem (privatnog) vlasništva.

S obzirom na to da je u drugoj polovici 18. stoljeća u Dalmaciji postojala vrlo razgranata fiziokrat-ska aktivnost koju je provodila tamošnja intelektualna elita, koja je bila čvrsto međusobno povezana, ali povezana i sa strujanjima koja su dolazila iz Italije, potrebno je sagledati djela Alberta Fortisa i Ivana Lovrića u kontekstu dalmatinskog fiziokratizma. Cilj je pokazati kako su i Lovrić i Fortis, neovisno o tome što su među njima postojale razlike u habitusima, participirali u političko-ekonomskom diskursu fiziokratizma te kako su, sukladno tome, u svojim tekstovima reproducirali određene obrasce pri opisi-ma Morlaka i dalmatinske privrede koji su bili zajednički mnogim dalmatinskim fiziokratskim piscima. Isto tako, nastojat će se pokazati kako su i ekonomske rasprave te agrarno-gospodarska društva također bili sredstva kojima se morlakizam kao diskurs širio.

Poznato je kako je Alberto Fortis, kao etablirani znanstvenik i fiziokrat, u svojim putovanjima po Dalmaciji izgradio brojne i čvrste veze s tamošnjom intelektualnom elitom i gospodarskim društvima koja su počela nicati u nekoliko većih dalmatinskih gradova. Štoviše, Fortis je bio prijatelj Radoša

³⁵ »François Quesnay -Tableau Economique.« prilagođeno za web iz Arthur Eli MONROE, *Early Economic Thought* (Cambridge, 1923). <https://www.marxists.org/reference/subject/economics/quesnay/1759/tableau.htm>.

³⁶ Charles GIDE i Charles RIST, *A History of Economic Doctrines from the Time of the Physiocrats to the Present Day* (Boston: D.C. Heath, 1915), 22.

³⁷ David GLEICHER, »The Historical Bases of Physiocracy: An Analysis of the »Tableau Economique.« *Science and Society* 46 (1982): 339, Karl MARX, *Theories on Surplus Value* (London: Lawrence&Wishart, 1951), 71.

³⁸ C. GIDE i C. RIST, *A History of Economic Doctrines*, 25-26.

Michielija Vitturija i bio je dopisni tajnik splitske gospodarske Akademije.³⁹ Također se dopisivao s mnogim pripadnicima dalmatinske intelektualne elite, poput Julija Bajamontija, a s jednim je svojim radom ekonomske tematike sudjelovao i u izlaganjima u Splitskom gospodarskom društvu. Djelo koje je tamo izložio pod naslovom *O uzgoju kestena i o njegovu uvođenju u primorsku i unutrašnju Dalmaciju* predstavlja treće njegovo djelo u kojemu piše o Dalmaciji. To je ujedno najmanje poznato i najmanje istraženo njegovo djelo koje se bavi dalmatinskom ekonomikom.⁴⁰

U tom se djelu Fortis referira na Morlake i priobalne seljake govoreći da će uzgoj kestena Morlaka maknuti od pluga kojim se ne zna služiti i vratiti ga pastirskom životu koji odgovara njegovoj naravi i porijeklu. Za seljake pak kaže da su podivljali i bez stege, dok bi uzgojem kestena postali razboriti i pitomi.⁴¹ Na ovom primjeru vidimo kako su Fortisovi opisi Morlaka i priobalnih seljaka u suštini isti u dva djela različitih provenijencija. Morlačko nesnalaženje u poljoprivredi on tako obrazlaže njihovim karakterom i pastirskim načinom života te ponovno naglašava preveliku drskost priobalnog seljaštva. Na osnovi toga bi se moglo zaključiti kako je morlakistički diskurs brzo i lako cirkulirao i širio se i putem radova ekonomske tematike u gospodarskim društvima dalmatinskih gradova. Na primjeru ovoga Fortisova djela moguće je uočiti poveznicu između njegovih fiziokratskih uvjerenja, opisa Morlaka i seljaka koji nastaju pod utjecajem tih stavova te naposljetku njegovu povezanost s dalmatinskim fiziokratskim pokretom, s obzirom na to da svoje djelo izlaže u jednom od tamošnjih gospodarskih društava.

Za razliku od Fortisa, Lovrić nije bio etablirani znanstvenik i nije imao izgrađenu reputaciju u intelektualnim krugovima. To je posljedica ne samo razlike u mjestima rođenja, habitusima i životnim okolnostima, već i činjenice da je Lovrić od Fortisa bio puno mlađi te da je i preminuo vrlo mlad, u svojim ranim dvadesetima. Zbog toga Lovrić iza sebe nije ostavio puno pisanih tragova, a nije imao ni vremena izgraditi neke razgranatije društvene veze ili vlastitu reputaciju. Međutim, neovisno o tome, postoje neke naznake o povezanosti obitelji Lovrić s vodećim figurama fiziokratizma u Dalmaciji, ali i o uključenosti obitelji Lovrić u neke protoindustrijske pothvate i projekte. Lovrići su tako u suradnji s obitelji Garanjin iz Trogira radili na eksploataciji ruda u okolici Sinja.⁴² Unatoč tome što nemamo puno dostupnih Lovrićevih tekstova na temelju kojih bismo mogli tražiti poveznice s dalmatinskim fiziokratskim pokretom, iz njegovih *Bilješki o Putu po Dalmaciji* i podataka o njegovu životu ipak možemo pokazati određene čvrste veze te dokazati Lovrićevu sklonost fiziokratizmu.

Jedan od najpoznatijih dalmatinskih fiziokrata Ivan Luka Garanjin u svome je djelu *Reforma Dalmacije: ekonomsko-politička razmišljanja* iz 1796. godine dao opsežnu analizu stanja dalmatinske privrede navodeći njezine glavne probleme te potencijalna rješenja. Ono što je zanimljivo jesu Garanjinovi opisi morlačke privrede, odnosno privrede stanovnika u unutrašnjosti Dalmacije. On tako kritizira poljoprivredu koja je prepuštena »skitskim rukama« i koja zbog toga daje samo »divlje i oskudne plodove«.⁴³ Nakon što je podvrgao kritici neke metode morlačke poljoprivrede (npr. nedovoljnu brigu za polja i stoku)⁴⁴, Garanjin u jednom paragrafu daje primjer morlakističkog diskursa *par excellence* pišući o tome kako je Morlak iskreno darežljiv i ponekad sklon krađi, u nekim prilikama poduzetan, ali većinom ipak mlitav i lijen te »neuk u umijeću gospodarenja, bez sposobnosti predviđanja, bez želje da bilo što prištedi« pri čemu se »razmeće nakon žetve da bi tijekom zime i proljeća stradavao od gladi.«⁴⁵ Na ovom primjeru možemo vidjeti standardne elemente morlakističkog diskursa koji su u svojim djelima gradili i Fortis i Lovrić, a koji se tiču morlačkog karaktera. Naime, i Garanjin predodžbu o Morlacima gradi naglašavajući krajnosti njihova karaktera te njihovu neukost po pitanju ekonomike.

³⁹ Danica BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, *Južna Hrvatska u europskom fiziokratskom pokretu*, 108.

⁴⁰ Josip BRATULIĆ, »Alberto Fortis i njegov Put po Dalmaciji,« u *Alberto Fortis, Put po Dalmaciji*, XXII.

⁴¹ Isto, XXIII.

⁴² Josip Ante SOLDO, »Rudnik obitelji Lovrić i Garanjin na Perući kod Sinja (prilog rudarstvu u Dalmaciji u XVIII st.),« *Radovi centra JAZU u Zadru* 25 (1978): 364.

⁴³ Ivan Luka GARANJIN, *Reforma Dalmacije: ekonomsko-politička razmišljanja*, prev. Katarina Hraste i Josip Posdel, prir. Danica Božić-Bužančić (Zagreb: Dom i svijet, 2004), 88.

⁴⁴ Isto, 100.

⁴⁵ Isto, 101.

Nadalje, na još nekoliko mjesta u Garanjinovu radu moguće je detektirati obrasce opisa dalmatinske privrede koji nalikuju Lovrićevim i Fortisovim. On tako navodi kako je uzrok bijede i kod Morlaka i kod priobalnog seljaštva činjenica da vlada neznanje oko obrade zemlje, ali kako je Morlak lijen, za razliku od seljaka koji je radišan, pri čemu možemo opaziti sličnosti pogotovo s Lovrićem, koji je lijenost Morlaka naglašavao na više mjesta u svom djelu. Na drugom mjestu pak vidimo kako Garanjin u suštini dijeli Fortisovo nezadovoljstvo ponašanjem i položajem težaka pišući da dalmatinski težaci uživaju najbolji status i najšire povlastice, ali kako ne priznaju ovisnost o svom gospodaru te kako su izrazito nemarni. Oni »ne štiju zakone podređenosti i poslušnosti«, a za polja se uopće ne brinu.⁴⁶ Po ovome vidimo kolika je bila povezanost najprije između Fortisa i Garanjina, odnosno Fortisa i gospodarskih akademija u Dalmaciji, te općenito među dalmatinskom intelektualnom elitom što se tiče fiziokratskih stavova i fiziokratske teorije.

Općenito gledajući, stavovi dalmatinskih fiziokrata i reforme koje su oni predlagali uvelike se poklapaju s onime što su pisali i Fortis i Lovrić. Svi se pokušaji reformi mogu sažeti u onih nekoliko glavnih stavki koje su već bile navedene ranije, pri čemu su fiziokrati pogotovo kritizirali raskomadanost posjeda u Dalmaciji. Jerolim Bajamonti je, primjerice, napisao kratak tekst 1791. godine u kojem sažima one reforme za koje misli da bi najviše pomogle gospodarskom stanju u Dalmaciji. Tako, između ostalog, kaže da seljačku klasu treba podučiti poslovima kojima se ona svakodnevno bavi, da seljake treba poticati nagradama da prihvate moderne metode obrade zemlje te kako treba riješiti »nepotrebne nesuglasice između vlasnika i kolona.«⁴⁷ Bajamonti isto tako kaže kako seljaštvo »treba uzdizati i intelektualno, a da se nepotrebno ne uzoholjuje. Osim toga treba u njima uzdržati njihovu pravu, ponešto grubu prirodu.«⁴⁸

Produkcija tekstova dalmatinskih fiziokrata bila je poprilično bogata. Zbog jezičnih i fizičkih barijera (tekstovi su na talijanskom jeziku te se nalaze po mnogim arhivima i talijanskim časopisima 18. stoljeća) teško je proći veći broj tekstova te naći više primjera morlakističkog diskursa u njima, odnosno sličnosti u opisima dalmatinske privrede s onim opisima koje su dali Fortis i Lovrić. Međutim, neovisno o tome, na nekoliko reprezentativnih tekstova jasno se vidi kako su i gospodarske akademije u dalmatinskim gradovima također bile žarišta iz kojih se morlakizam kao diskurs mogao širiti te kako je dalmatinska intelektualna elita bila poprilično ujedinjena oko reformi za koje je smatrala da se trebaju provesti za ekonomski boljitak Dalmacije. Ako postoji neki primjer pisanja o Morlacima od strane fiziokrata, on se u potpunosti uklapa u matricu morlakističkog diskursa Fortisa i Lovrića. Ukoliko pak analiziramo primjere pisanja o priobalnom seljaštvu, kolonatskom sustavu ili potrebnim reformama, kojih ima nešto više, moguće je uočiti potpuno poklapanje sa stavovima Fortisa i Lovrića. Sve nam to ilustrira zanimljivu isprepletenost morlakizma i ekonomske teorije, i aktera koji su u njih bili involvirani.

4. ANALIZA KONTEKSTA: EKONOMSKO STANJE U DALMACIJI U DRUGOJ POLOVICI 18. STOLJEĆA

Za Dalmaciju u okvirima Mletačke Republike možemo reći da je u ekonomskom i političkom smislu imala status polukolonije. Osim što se nalazila na samoj periferiji, Dalmacija je strukturno mletačkim vlastima uvijek služila kao izvor sirovina koje su se iz nje izvlačile, a s druge je strane služila kao tržište za gotove mletačke proizvode. Mletački kolonijalizam u Dalmaciji tako nije podrazumijevao brutalnu i okrutnu eksploataciju radne snage ili nasilno otimanje i prisvajanje zemlje, kao što je to bio slučaj sa španjolskim kolonijalizmom, već je u pitanju bilo sustavno nametanje ekonomskih i političkih restrikcija koje su za cilj imale ugušiti samostalnu manufakturnu i (proto)industrijsku proizvodnju te sav višak trgovačke robe i sirovina usmjeriti prema glavnom gradu. Takav se položaj Dalmacije uistinu može okarakterizirati polukolonijalnim budući da država raznim nametima, odredbama i restrikcijama

⁴⁶ Isto, 138.

⁴⁷ »Jerolim Bajamonti o podizanju dalmatinske poljoprivrede godine 1791.« u *Na izvorima historije sv.3 – privreda Hrvatske XVII-XIX stoljeća – izbor građe*, pripr. dr. Miroslava Despot (Zagreb: Školska knjiga, 1957), 20.

⁴⁸ Isto.

usmjerava privredu podređene pokrajine u svoju korist, a da pritom ne koristi fizičku silu, već koristi svoju poziciju moći i političke mehanizme koji iz te pozicije proizlaze. Takav odnos prema Dalmaciji kao pokrajini uklapao se u dominantnu ekonomsku politiku koje su se mletačke vlasti pridržavale do samog kraja Mletačke Republike.⁴⁹

Nekoliko je odrednica dalmatinskog ekonomsko-političkog konteksta bitno za razumijevanje morlakizma Alberta Fortisa i Ivana Lovrića. Tijekom 17. i 18. stoljeća Mletačka Republika u protuosmanskim ratovima dobiva posjede duboko u unutrašnjosti Dalmacije. Ti su se posjedi po svojem imovinsko-pravnom statusu razlikovali od priobalnih posjeda. Staru je stečevinu, dakle posjede na obali i otocima, činila zemlja koja je bila u potpunom i izravnom posjedu pojedinca, dok su u nekim dijelovima primorja šume i pašnjaci još uvijek činili zajedničko/općinsko dobro. Dominantni ekonomski odnosi na tim područjima bili su kolonastvo i težaštvo, u kojemu su koloni i težaci iznajmljivali zemlju, a vlasnicima su morali davati razna podavanja. Ono što je bilo specifično za kolonat u Dalmaciji, a o čemu su ekstenzivno pisali dalmatinski fiziokrati te spominjali i Fortis i Lovrić u svojim djelima, jest da se obrađivač sa zemlje nije mogao ukloniti sve dok je uredno obrađivao zemlju i plodove davao gospodararu.⁵⁰ To će biti jedan od glavnih problema na koje će upućivati dalmatinski fiziokratizam, uz pitanje imovinsko-pravnog statusa privatnog posjeda i zastarjelosti dominantnih poljoprivrednih praksi.

S druge strane, u unutrašnjosti Dalmacije, na tzv. novoj i najnovijoj stečevini, prestankom osmanske vlasti uveden je stanovit »poluvojni« sustav: vlasnik zemlje bila je država koja je zemlju zatim raspodjeljivala uz određena pravila i obaveze. Zemlja se tamo dodjeljivala pojedincima ili obiteljima koji su se istaknuli u protuosmanskim ratovima, s tim da se ta zemlja mogla nasljeđivati po muškoj lozi, a izgubila bi se ako bi muška loza izumrla ili ako bi obitelj iselila a zemlja ostala neobrađena tri uzastopne godine.⁵¹ Osim što je sustav koji je uveden na novoj stečevini proizvodio razne malverzacije i korupciju (npr. ubiranje desetine umjesto države postupno su počele provoditi privatne osobe, ionako bogate obitelji su dobivale više zemlje od siromašnih), posljedica je bila i ta da se zemlja sve više i više cjepekala na sitne komade, što je onemogućavalo široku poljoprivrednu proizvodnju ili racionalniju i obuhvatniju eksploataciju zemlje.⁵² Općenito gledano, državno je vlasništvo nad zemljom u unutrašnjosti kočilo gospodarski razvoj toga područja koje je već bilo suočeno s problemima siromašne privredne podloge.⁵³ Uz to, dominantno se u obradi zemlje koristio drveni plug, provodila se ekstenzivna poljoprivreda, nisu se dovoljno koristili orači volovi niti gnojivo.⁵⁴ Dalmacija je u 18. stoljeću bila pretežito agrarna pokrajina, sa svega 10 – 12% gradskog stanovništva, uz česte nerodne godine i epidemije gladi, koje su za sobom povlačile i velike valove iseljavanja stanovništva.⁵⁵ Stočarstvo je također bilo poprilično nazadno: nije se koristilo krmno bilje i staje, a plaćao se i namet na stoku.⁵⁶ U tom je kontekstu generalni providur Francesco Grimani 1756. godine donio zakon (*Legge Grimani*) kojim je pokušao urediti zemljišne odnose i potaknuti poljoprivrednu proizvodnju. Iako je vladala zabrana prodaje državne zemlje, mnogi su ju seljaci zalagali i prodavali te su zbog dugova postajali i žrtve lihvarjenja.⁵⁷ Iako je Grimani nizom mjera nastojao unaprijediti poljoprivredu u skladu s načelima fiziokratizma⁵⁸, zakon nije zaživio i nije uspio olakšati status seljaka.

⁴⁹ Lovorka Čoralić naglašava da je mletačka politika prema Istri i Dalmaciji bila trgovačko-fiskalna te da je služila prikupljanju poreza i carina u riznicu mletačke komore. Lovorka ČORALIĆ, »U okrilju Privredre – Mletačka Republika i hrvatski Jadran,« *Povijesni prilozi* 37 (2009): 20.

⁵⁰ Šime PERIČIĆ, *Dalmacija uoči pada Mletačke Republike* (Zagreb: Odjel za hrvatsku povijest Centra za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 1980), 40.

⁵¹ Š. PERIČIĆ, *Dalmacija uoči pada Mletačke Republike*, 41-42.

⁵² Isto, 44.

⁵³ Josip VRANDEČIĆ i Miroslav BERTOŠA, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranome novom vijeku* (Zagreb: Leykam International, 2007), 70.

⁵⁴ Š. PERIČIĆ, *Dalmacija uoči pada Mletačke Republike*, 59-60.

⁵⁵ Isto, 16, 18-19.

⁵⁶ Isto, 65.

⁵⁷ J. VRANDEČIĆ i M. BERTOŠA, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranome novom vijeku*, 71.

⁵⁸ L. ČORALIĆ, »U okrilju Privredre,« 23.

Alberto Fortis i Ivan Lovrić u svojim djelima raspravljaju o ovih nekoliko gorućih ekonomskih problema Dalmacije: pitanje kolonatskih odnosa, imovinsko-pravnog statusa i rascjepkanosti posjeda te zaostalost poljoprivredne proizvodnje. Vidimo, dakle, kako »drugost« Morlaka u njihovim diskursima nije uvjetovala samo činjenica da se bave stočarstvom kao temeljnom privrednom djelatnošću, već i činjenica da su stoljećima bili odvojeni od mletačkog upravno-administrativnog sustava te da su čak i nakon što su ušli u mletački dominij zapravo bili dijelom stanovitog poluvojnog uređenja. Ta je pozicioniranost Morlaka na granici između dvaju imperija dovela do toga da je njihov pravni i ekonomski status bio specifičan i drugačiji od pravnog i ekonomskog statusa priobalnog i otočnog stanovništva, što je i uvelike uvjetovalo njihovu »drugost« unutar morlakističkog diskursa.

Nadalje, promjene ekonomskih struktura u Mletačkoj Republici tijekom 18. stoljeća dovode i do promjena unutar političke sfere, odnosno unutar mletačkog imaginarija i diskursa koji su govorili o mletačkoj imperijalnoj moći. Republika je nizom ratova protiv Osmanskog Carstva izgubila brojne važne posjede, ali je zauzvrat stekla čitavo dalmatinsko zaleđe. To je značilo da je Dalmacija počela zauzimati značajniju poziciju unutar mletačkog političkog imaginarija nego što ju je imala prije, a isto je tako značila i veću vidljivost jednog »barbarskog« naroda koji je živio upravo u dalmatinskom zaleđu. Nadalje, mletački se imperijalni diskurs nije mijenjao samo sukladno političkim promjenama koje su se tada događale, već sukladno i intelektualnim vrijednostima prosvjetiteljstva koje su tada osnaživale.⁵⁹ Larry Wolff tako naglašava da su Morlaci unutar mletačkog imperijalnog diskursa bili referentna točka na temelju koje se o Dalmaciji govorilo u kontekstu novonastajuće dihotomije Zapadna-Istočna Europa⁶⁰, a koji je zapravo podrazumijevao govor o ekonomskoj inferiornosti i ekonomskoj superiornosti. Nadalje, Wolff naglašava da je razvoj imperijalnog diskursa u čijem je centru bila Dalmacija za cilj imala konstruirati obrise jednog »jadranskog imperija« koji je stupio na pozornicu nakon mletačke ekonomske propasti i propasti njezinog »atlantskog imperija«.⁶¹ Diskurs o ekonomskoj zaostalosti Dalmacije trebao je opravdati poteze koji su nastojali osigurati njezin ekonomski napredak,⁶² odnosno ekonomsku eksploataciju. I na ovom primjeru mletačkog imperijalnog imaginarija vidimo ispreplitanje ekonomskog, političkog i intelektualnog što je naposljetku oblikovalo morlakizam kao diskurs.

I Fortis i Lovrić u svojim djelima Morlake prikazuju kao tu »referentnu točku« u odnosu na koju se Dalmacija smješta na niži »civilizacijski rang«. To potvrđuje ogroman broj primjera u kojima oba autora Morlake povezuju ili s antičkim barbarskim narodima ili sa suvremenim narodima koje se smatralo civilizacijski nazadnima.⁶³ U tom smislu se vidi kako Fortisov morlakizam i Lovrićev navodni (anti)morlakizam zapravo čine jedinstven diskurs. Međutim, zanimljivo je promotriti političke pozicije Fortisa i Lovrića koje se konstituiraju unutar morlakističkog diskursa. Osim što Lovrić iskazuje veću osjetljivost prema morlačkom načinu života, on vrlo eksplicitno nastoji »opravdati« položaj i postignuća dalmatinske intelektualne i političke elite,⁶⁴ smatrajući politički i ekonomski položaj Dalmacije unutar mletačkog imperija uzrokom činjenice što ta elita ne može ispuniti svoje »potencijale«. Stoga se može zaključiti da Lovrić u svome morlakističkom diskursu distingvira samog sebe i političku elitu Dalmacije u cjelini od »barbarstva« Morlaka u unutrašnjosti Dalmacije. Na taj način i Fortis i Lovrić u svome diskursu o

⁵⁹ Larry WOLFF, *Venice and the Slavs of Dalmatia: the Discovery of Dalmatia in the Age of Enlightenment* (Stanford: Stanford University Press, 2001), 3.

⁶⁰ Isto, 7.

⁶¹ Isto.

⁶² Isto.

⁶³ Fortis tako navodi kako se Morlaci malo razlikuju od Ukrajinaca u nekim segmentima. A. FORTIS, *Put po Dalmaciji*, 51. Lovrić Morlake uspoređuje sa Škotima i Ircima po pitanju odgoja, zatim sa antičkim Germanima, Skitima i Getima (72). I. LOVRIĆ, *Bilješke*, 67,68,72.

⁶⁴ Lovrić tako o dalmatinskoj eliti kaže: »Isti bi se razlog mogao navesti i za najobrazovanije Dalmatince, jer ni oni ne mogu imati vrlina ravnih vrlinama Talijana, koji o njima drže, da su glupi od prirode. No Dalmatinci se tješe s tim, što su iz tako glupa naroda izašli ljudi, koji su stekli pohvale najkulturnijih naroda. Da ne govorimo o drugima, *Marko Antonije de Dominis* i još živi *Ruđer Bošković*, bivši isusovac, rodom Dubrovčanin i danas ako ne prvi, a ono jedan od prvih evropskih matematičara, dva su svijetla, koja dovoljno dokazuju, koliko se mogu usavršiti prirodene sposobnosti Dalmatinaca, na žalost odviše nesretnih, što nemaju potrebnih sredstava, da dadu dokaza o svojem talentu.« I. LOVRIĆ, *Bilješke*, 137.

Morlacima sami sebe pozicioniraju kao »civilizacijski« superiorne, s tim da između njih dvojice postoji hijerarhijska razlika koja oslikava političku i ekonomsku inferiornost Dalmacije u odnosu na mletački centar. Na tom primjeru vidimo kako morlakistički diskurs, između ostalog, oslikava i političke tenzije koje su postojale u odnosu mletačke Dalmacije i Venecije u drugoj polovici 18. stoljeća.

Posljednja razina kontekstualizacije morlakizma tiče se partikularnih interesa obojice autora za koje se može zaključiti da su stajali u pozadini nastanka njihovih djela. Ako sagledamo teme o kojima su pisali, vidljivo je kako su i Ivan Lovrić i Alberto Fortis svojim djelima nastojali adresirati prosvjetiteljsku znanstveno-intelektualnu elitu te se unutar nje snažnije etablirati. Alberto Fortis, iako je kao stariji i iskusniji pisac imao izgrađenu reputaciju, teži za dobivanjem profesorskog mjesta na Padovanskom sveučilištu. U tom pothvatu trebalo mu je pomoći upravo njegovo kapitalno djelo *Put po Dalmaciji*, budući da se nadao da će mu ono povećati šanse za dobivanjem katedre.⁶⁵ U tom Fortisovu pokušaju etabliranja unutar znanstvene zajednice mogu se uočiti i materijalni interesi. Naime, on nije težio isključivo tome da se dokaže kao znanstvenik, već je u pitanju bila i njegova egzistencija. Kao osiromašenom plemiću, njegova su prva putovanja po Dalmaciji financirali pripadnici engleske elite, a nešto kasnije i mletačke vlasti koje su ga poslale kao deputata sa zadatkom da istraži potencijale ekonomske eksploatacije te pokrajine. Fortisov je morlakizam, dakle, korespondirao s interesima prosvjetiteljske znanstvene elite unutar koje se upravo u 18. stoljeću razvijaju interesi za ono »egzotično«, dok je s druge strane bio uvjetovan i njegovim konkretnim egzistencijalnim potrebama.

I Ivan Lovrić se, s druge strane, obraća toj istoj znanstvenoj zajednici. Iako on u svojem djelu Fortisa kritizira na temelju činjenica koje kao dalmatinski domorodac bolje poznaje, on ne izlazi iz morlakizma kao diskursa o »egzotičnom« koji je tada fascinirao prosvjetiteljsku javnost. U tom je kontekstu zanimljivo što Lovrić piše na talijanskom jeziku, iako u samom djelu kritizira pripadnike dalmatinske elite koji se srame koristiti svoj materinji jezik.⁶⁶ Njegovo je pisanje na talijanskom jeziku indikativno i ukazuje na činjenicu da se Lovrić prvenstveno obraća mletačkoj i europskoj intelektualnoj eliti. Nadalje, Lovrić je u svoje djelo uvrstio i biografiju hajduka Stanislava Sočivice, tekst koji se strukturno u potpunosti uklapa u morlakistički diskurs Alberta Fortisa. Nije slučajno što je upravo taj tekst doživio snažniji odjek u europskim zemljama te daje naslutiti kako je motiv iza objave te biografije bila upravo stanovita želja za literarnim uspjehom.⁶⁷

5. ZAKLJUČAK

Nakon analize slike Morlaka koju u svojim tekstovima grade Alberto Fortis i Ivan Lovrić, možemo zaključiti kako je ona uvjetovana društveno-ekonomskim položajem Morlaka i njihovim specifičnim perifernim položajem unutar Dalmacije i Mletačke Republike. Njihova ekonomika koja se temelji na pastoralnom načinu života i ekstenzivnoj poljoprivredi te njihov imovinsko-pravni status koji se ne uklapa u okvire kolonatskog odnosa dovode do toga da ih ni Fortis ni Lovrić ne percipiraju kao »običnu« skupinu stanovništva. U vezi sa specifičnom etnokarakterologijom Morlaka i esencijalističkim svjetonazorom svojstvenim za 18. stoljeće, Fortis i Lovrić grade slojevitou sliku Morlaka kao ekonomskog Drugog unutar morlakističkog diskursa. Iako između Fortisa i Lovrića u tom smislu postoje stanovite razlike, pri čemu je kod Fortisa izraženija sentimentalnost, a kod Lovrića pokušaj »trezvenijeg« i »racionalnijeg« opisa Morlaka uz veći naglasak na kontekst njihova života, oni Morlake vide kao Drugo i sudjeluju u stvaranju istog diskursa, neovisno o tome što Lovrić u svom djelu naglašava da namjerava Fortisa »činjenično« ispraviti, odajući tobožnju suprotnu poziciju od one koju zastupa Fortis.

S obzirom na naveden specifičan društveno-ekonomski položaj Morlaka, upravo kolonatske odnose možemo u tom smislu shvatiti kao bitnu referentnu točku pomoću koje autori reprezentiraju Morlake kao

⁶⁵ L. WOLFF, *Venice and the Slavs*, 85.

⁶⁶ Lovrić tako kaže: »Dandanašnji se najobrazovaniji Dalmatinci ne udostojavaju upotrebljavati svoj talent za rodno pjesništvo, a neki od straha, da ne budu smatrani barbarima, vele čak i to, da ne znaju ni jezika (misleći budalasto, da je to dika).« I. LOVRIĆ, *Bilješke*, 108.

⁶⁷ N. RASPUDIĆ, *Jadranski (polu)orijentalizam*, 138.

ekonomsko Drugo. S jedne strane, Lovrić se na kolonat referira kada govori o morlačkoj poljoprivredi, navodeći kako uvođenje takvih odnosa u morlačku ekonomiku ne bi bio pametan potez i dajući do znanja kako distingvira Morlake i kolonatsko stanovništvo. S druge strane, Fortis svoju oštru fiziokratsku kritiku rezervira upravo za čimbenike tog imovinsko-pravnog sustava, pišući o primorskim seljacima kao o oholim i lijenim ljudima koji ne poštuju svoje gospodare. Upravo je razlika u slikama priobalnih seljaka i Morlaka u Fortisovu djelu vrlo zanimljiva i indikativna: on seljake ne promatra kroz prizmu egzotičnosti kao Morlake, već kao »obične« kolone za koje smatra primjerenijima nasilnije metode »priučavanja« modernoj poljoprivredi.

Što se tiče širenja i diseminacije morlakizma kao diskursa, značajno je kako su i tekstovi ekonomske provenijencije i dalmatinska gospodarska društva predstavljali potencijalna žarišta širenja morlakizma. I sam Alberto Fortis napisao je jedno djelo ekonomske tematike za Splitsko gospodarsko društvo inkorporirajući u njega i elemente morlakizma i opise priobalnog seljaštva kakve je dao u *Putu po Dalmaciji*. S druge strane, Ivan Luka Garanjin, jedan od najistaknutijih fiziokratskih pisaca u Dalmaciji u jednom svome djelu gotovo istovjetno opisuje Morlake kao i Alberto Fortis. Ivan Lovrić, koji je preminuo vrlo mlad, nije iza sebe ostavio veći broj radova ili radove ekonomske tematike. Međutim, poznato je kako je njegova obitelj interesno bila povezana upravo s Garanjinima u pokušajima pokretanja (proto)industrijske eksploatacije ruda. Na primjerima tekstova odnosno drugih vrsta kontakata pokazano je kako je mletačka intelektualna elita bila međusobno povezana te kako se morlakistički diskurs mogao širiti i posredstvom institucija ekonomske provenijencije.

Širi politički i ekonomski kontekst Dalmacije i Mletačke Republike u 18. stoljeću ogledaju se i unutar morlakizma kao diskursa, kao i partikularni materijalni interesi koje su Fortis i Lovrić možebitno imali pri pisanju svojih djela. Mletačka je Republika do samog svog kraja ustrajala na merkantilističkim ekonomskim mjerama, koje su gušile razvoj i mletačke ekonomije i ekonomije njenih pokrajina. Budući da je većina mletačkih posjeda bila većinom agrarna, takav razvoj dovodi do pojave fiziokratskih impulsa i osnivanja agrarnih akademija, kako na Terrafermi, tako i u Dalmaciji. U takav se širi ekonomski kontekst, povezan još i s novim prosvjeteljskim, intelektualnim strujanjima koja su usmjeravale interes prema onome što je »egzotično«, a zapravo ekonomski inferiorno, može smjestiti morlakizam kao diskurs. Uz to, morlakizam igra važnu ulogu i u konstelacijama političke moći u 18. stoljeću kada Mletačka Republika gubi svoje najvažnije jadranske posjede, ali zauzvrat dobiva cijelu Dalmaciju. U tom je kontekstu porastao interes za Dalmaciju, a ona počinje igrati važniju ulogu unutar mletačkog imaginarija. Morlake se tada »otkriva« kao onaj element koji, između ostalog, Dalmaciju čini »civilizacijski« inferiornom, a Dalmacija postaje objektom snažnije ekonomske eksploatacije.

Iz svega navedenog vidljivo je kako proučavanje morlakističkog diskursa i slike Morlaka koja iz tog diskursa proizlazi predstavlja izrazito kompleksnu i slojevitou istraživačku problematiku. Takva problematika zahtijeva kritičku analizu i propitivanje ne samo izvora koji su predmet analize, već i historijskih koncepata koji se vrlo često nerefleksivno koriste u povijesnim analizama. Upravo takvim tipom kritičke analize koja se hvata u koštac s onime što se smatra »samorazumljivim« i koja propituje vlastite objasnidbene koncepte, historija kao disciplina može ojačati svoju kritičku poziciju te baciti novo svjetlo na probleme kojima se bavi. Ovaj rad predstavlja jedan, nadajmo se uspješan, pokušaj takve analize i samim time pokušaj osvjetljavanja dosad zanemarenih aspekata morlakističkog diskursa kao važne komponentne intelektualne povijesti ovih prostora.

SUMMARY

The aim of the paper is to offer new perspectives in the analysis of Morlacchism as a discourse within the methodological and theoretical determinants of historical imagology, shown in the examples of two well-known educational sources: *Put po Dalmaciji/Travelling throughout Dalmatia* (1774) by Alberto Fortis and *Bilješke o putu po Dalmaciji i životu Stanislava Sočivice/Notes on the travelling throughout Dalmatia and the Life of Stanislav Sočivica* (1776) by Ivan Lovrić.

Although historical imagology opened up some new perspectives in the study of Vlach / Morlachs people within historiography, much of the imagology work did not include an economic view of Morlacchism, but rather focused on concepts such as civilization, barbarism and »noble savagery« without the critical questioning of these concepts. The main focus of this paper is the analysis of Morlacchism as a discourse with a special emphasis on physiocracy as an economic doctrine whose influence can be seen in the texts of Fortis and Lovric. Morlachs as *economic others* on the text level were analyzed through topological economic irrationality and backwardness and through additional analysis of the image of the coastal population of Dalmatia. This complex picture of the Morlachs as *economic others* is then positioned within intertextual relations: between the texts of Fortis and Lovric, the famous text of *Tableau Economicque* by François Quesnay and the texts of the famous Dalmatian physiocrats. The last level of analysis shows the way in which Morlacchism fits into the political and economic context of Venetian Dalmatia, with a focus on structural changes and certain economic measures carried out by the Venetian and Dalmatian patricians.

Ekonomska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic History and Environmental History

Tema broja / Topic

Iz povijesti šuma sjevernog i istočnog Jadrana
From the forest history of the northern and eastern Adriatic

Volumen XIV / Broj 14
Zagreb – Samobor 2018
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic History and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR – 10000 Zagreb
tel.: +385/1/4092-148, fax: +385/1/4092-879
sites.google.com/site/ekoekohist/

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnik / Co-publisher:

Ekohistorijski laboratorij Centra za komparativnohistorijske i interkulturalne studije
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
www.ffzg.unizg.hr; http://ckhis.ffzg.unizg.hr/

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:

Hrvoje Petrić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin,
Hrvoje Petrić, Drago Rokсандić, Mirela Slukan Altić, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Rokсандić – president/predsjednik (*Zagreb*), Daniel Barić (*Le Havre-Pariz, Francuska*), Marija Benić Penava (*Dubrovnik*), Slaven Bertoša (*Pula*), Zrinka Blažević (*Zagreb*), Tatjana Buklijaš (*Auckland, New Zealand*), Ljiljana Dobrovšak (*Zagreb*), Goran Đurđević (*Požega*), Josip Faričić (*Zadar*), Borna Fürst Bjeliš (*Zagreb*), Boris Golec (*Ljubljana, Slovenija*), Hrvoje Gračanin (*Zagreb*), Paul Hirt (*Tempe, SAD*), Andrej Hozjan (*Maribor, Slovenija*), Egidio Ivetic (*Padova, Italija*), Silvije Jerčinović (*Križevci*), Karl Kaser (*Graz, Austrija*), Isao Koshimura (*Tokio, Japan*), Marino Manin (*Zagreb*), Christof Mauch (*München, Njemačka*), Kristina Milković (*Zagreb*), Ivan Mirnik (*Zagreb*), Mirjana Morosini Dominick (*Washington D.C., SAD*), Géza Pálffy (*Budimpešta, Mađarska*), Daniel Patafta (*Zagreb*), Hrvoje Petrić (*Zagreb*), Lajos Rácz (*Szeged, Mađarska*), Gordana Ravančić (*Zagreb*), Marko Šarić (*Zagreb*), Mladen Tomorad (*Zagreb*), Jaroslav Vencalek (*Ostrava, Češka*), Milan Vrbanus (*Slavonski Brod, Zagreb*), Frank Zelko (*Burlington, VT, SAD*), Zlata Živaković Kerže (*Osijek*), Ivana Žebec Šilj (*Zagreb*)

UDK oznake članaka / Article's UDC markups:

Ivica Zvonar

Prijelom / Layout:

Saša Bogadi

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić, Vesna Vlahović-Štetić

ISSN 1849-0190 (Online)

ISSN 1845-5867 (Tisak)

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2018.

Adresa uredništva / Mailing addresses:

Hrvoje Petrić (editor/urednik)
Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: hrvoje.petric@ffzg.hr
ili Vinka Vošickog 5, HR-48000 Koprivnica

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja RH

Print supported by Ministry of science and education of Republic of Croatia

Na naslovnici / Cover:

Greening Istria: San Donat, up the Mirna valley 2018 (Photo E. Johann)

Ekonomsku i ekohistoriju referiraju:

CAB Abstracts

HISTORICAL ABSTRACTS, ABC CLIO Library, Santa Barbara, California, USA

AMERICA: HISTORY AND LIFE, Washington, USA

JOURNAL OF ECONOMIC LITERATURE (JEL), Pittsburgh, USA

CENTRAL AND EASTERN ONLINE LIBRARY, Frankfurt am Main, Deutschland

ECONLIT – AMERICAN ECONOMIC ASSOCIATION, Nashville, USA